

II. ABDÜLHAMİD'İN
HAFİYE TEŞKİLATI
VE
TEŞKİLAT HAKKINDA BİR RİSALE ÖRNEĞİ:
“HAFİYELERİN LİSTESİ”

Emre Gör



ÖTÜKEN

YAYIN NU: 1101
KÜLTÜR SERİSİ: 620

T.C.
KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI
16267

ISBN 978-605-155-231-6

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71- Faks: (0212) 251 00 12
Ankara irtibat bürosu:
Yüksel Caddesi 32/4 Kızılay - Ankara
Tel: (0312) 431 96 49
İnternet: www.otuken.com.tr
E-posta: otuken@otuken.com.tr

Kapak Tasarımı: Zafer Yılmaz
Dizgi-Tertip: Ötüken
Kapak Baskısı: Yeditepe Ofset
Baskı: Yaylacık Matbaası (0212) 612 58 60
Maltepe Mah. Litros yolu Fatih Sanayi Sitesi No: 12/197-203
Topkapı-Zeytinburnu
Cilt: Yedigün Mücellithanesi
İstanbul-Mart 2015

EMRE GÖR; 1987 yılında Manisa’da Doğdu. İlkokulu Üsküdar’da, ortaokul ve liseyi Gaziantep’te tamamladı. 2004 yılında girdiği Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nden 2008 yılında mezun oldu. Aynı yıl başladığı Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’ndaki yüksek lisans öğrenimini, “Halep Vilâyet Sâlnâmelerine Göre Rakka (1886-1908)” isimli tezle 2010 yılında tamamladı. Yüksek Lisans öğrenimi sırasında Gaziantep Üniversitesi’nde Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi dersleri veren yazar, Hacettepe Üniversitesi’nde doktora çalışmalarına devam etmektedir.

İÇİNDEKİLER

Önsöz	11
Kısaltmalar	17
“İstihbarat”, “Hafiyeler” ve “Jurnal” Kavramları	19
Konunun Önemi ve Hafiyeler Teşkilâtı’nın Türk İstihbaratındaki Yeri	22
Hafiyeler Teşkilâtı’na Kadar Osmanlı İstihbaratı	27
Kurulmuş ve Gelişme Dönemlerinde İstihbarat Faaliyetleri	27
Osmanlıların Haber Kaynakları	36
Tanzimat’tan Sonra Osmanlı İstihbaratı	44
Hafiyeler Teşkilâtı’nın Kurucusu: Sultan II. Abdülhamid	50
II. Abdülhamid’in Şehzadeliği	50
II. Abdülhamid’in Osmanlı Tahtına Geçiş ve Siyasî Faaliyetleri ...	54
II. Abdülhamid’in Saltanatının Sonu	60
II. Abdülhamid’in Hafiyeler Teşkilâtı	63
Hafiyeler Teşkilâtı’nı Hazırlayan Sebepler ve Teşkilâtın Kuruluşu	63
Hafiyeler Teşkilâtı’nın Yapısı ve Görevleri	74
Jurnal ve Jurnalcilik	103
Hafiyeler Teşkilâtı’na Dair Tanıkların İfadeleri	112
II. Abdülhamid’in Hafiyelere Bakışı ve Hafiyeler Teşkilâtı’nın Sonu	121
Risale Hakkında	128

BİRİNCİ KISIM

HAFİYELERİN LİSTESİ

-Mukaddime-	137
Hafiyelik Ne Suretle İcrâ Ediliyormuş? Ve Hafiyeler Kaç Sınıfa Taksim Ediliyor?	139
Birinci Sınıf Hafiyeler Kimlermiş?	139
İkinci Sınıf Hafiyeler Kimlermiş?	140
Üçüncü Sınıf Hafiyeler Kimlermiş?	141
Dördüncü Sınıf Hafiyeler Kimlermiş?	143
İstanbul Hafiyeler Merkezleri	143
Hafiyelerin Listesi	145
İzzet Paşa	145
Münir Paşa	147
Münir Paşa Hakkında	147
Fâik Bey	147
Celâl Paşa	149
Zeki Paşa	150
Memduh Paşa	151
Selim Melhame	152

Necip Melhame	153
Nazif Sururî.....	155
Mehmed Ali	155
Cemil Molla	156
İbrikdâr Kâmil Ağa.....	156
Gâlip.....	157
Ahmed Ratip Paşa.....	158
Reşid Paşa	160
Tatar Şâkir Paşa	161
Recep Paşa	161
İlâve.....	161

İKİNCİ KISIM
HAFİYELERİN LİSTESİ

Hülâsa-i Mündericât.....	165
Hüseyin Bedreddin Bey.....	166
Hamdi Bey.....	168
Kemâl Bey	169
Said Bey	170
Muhtar Bey	172
Yusuf Şetvan Bey.....	175
İzzet Bey.....	176
Agâh Bey	176
Kadri Bey.....	176
Andon Göceyan Efendi	177
Hamdi Bey.....	177
Bekir Sıtkı Efendi	180
Basurcu Agâh Paşa.....	180
Bahri Paşa.....	181
Bilâl Bey	181
Baba Tahir	181
Tüysüz Tayyar	182
Ata Bey.....	183
Ziya Bey	183
Hakkı Bey.....	183
Cemal Bey	184
Saadeddin Paşa.....	184
Cemal Paşa.....	185
Salahi Bey.....	186
Tahir Paşa.....	187

İkinci Sınıf Hafiyeler Listesi	187
Yıldız Ciheti	187
Beşiktaş Ciheti Sarıyer'e Kadar	187
Bâb-ı Âlî	188
Mekâtib-i Askeriye	188
Beyoğlu Ciheti.....	188
İstanbul Ciheti ve Mevlevihâneler	188
Üsküdar Ciheti.....	188
Çamlıca ve Şehzâdegân Kâşaneleri Civârı.....	188
Bâb-ı Seraskeri	188
Fatih.....	188
Medreseler	188
Şeyhülislâm Kapısı	189
Adalar Ciheti.....	189
Liman Dâiresi.....	189
Makriköy ve Ayastefanos Ciheti.....	189
Şişli Ciheti.....	189
Tersane	189
Yıldız Sergi Dâiresi	189
Anadoluhisarı, Kanlıca, Çubuklu Ciheti	189
Nefs-i Zabtiye	189
Bilumum Tekâyâ ve Zevâyâ.....	190
Kadıköy Ciheti	190
Beykoz Ciheti	190
Çeteler Kimlerden Teşekkül Etmiş?	190
Zülüflü İsmail Paşa	190
Kabasakal Mehmet Paşa	192
Eczacı Refik Paşa.....	193
Bağdadî Ali Efendi	194
Hamdi Efendi.....	194
Mukim Bey.....	194
Süreyya.....	194
Hâfız Eyüp Sabri Bey.....	196
Ömer Bey	196
Vâsıf Paşa	196
Şeyh Ahmed Efendi.....	197
Hafiye Ahmet Paşa.....	199
Fotografi Ali Sami	199
Efe Mehmed Efendi.....	200
Musa Bey.....	200
Zühdü Paşa	201
Hasan Bey	201

Üçüncü Sınıf Hafiyelerinin Listesi Saray Ekâbirine Kimler Jurnal

Vermiş?.....	201
İzzet Paşa Avanesi	201
Münir Paşa Avanesi.....	202
Tahsin Paşa Avanesi	202
Faik Bey Avanesi	203
Ebul Hudâ Avanesi.....	204
Maktûl Fehim Paşa Avanesi	204
İsmail Paşa Avanesi.....	205
Vâsıf ve Mehmet Paşalar Avanesi.....	206
Şifre Kâtibi Âsım Bey Avanesi.....	207
Abdûlgani Ağa Mensubini	208
Şefik Paşa Avanesi.....	208
İbrikdâr Kâmil Ağa Avanesi	209
Hamdi Bey Avanesi	209
Fotografi Sami Avanesi	209
Eczacı Refik Paşa Avanesi	210
Nasıl Menfaatler Temin Edilmiş?	210
Kaynakça	213
Ekler (Orijinal Metin)	221
Dizin.....	339

ÖNSÖZ

II. ABDÜLHAMİD, şüphesiz, Osmanlı padişahları arasında en dikkat çeken simaların başında gelmektedir. Onun siyasî hamlelerini, kararlarını, hatta hatalarını siyasî manevra ürünü addedip her hareketini kayıtsız-şartsız alkışlama gayreti içinde olanların yanı sıra, onu baskıcı ve otokratik bir yönetim kurmakla suçlayanların sayısı da yadsınamayacak kadar fazladır. Osmanlı Devleti'nin başında 33 yıl kalan bu hükümdar, 1909'dan itibaren İttihat ve Terakki yönetimindeki imparatorluk Türkiye'si ile erken Cumhuriyet Türkiye'sinde olumsuz bir şahsiyet olarak değerlendirilirken, özellikle 1940'lardan sonra evliya kertesine yükseltilmiş, bir politikacı değil de, hiç günah işlememiş bir ermiş olarak sunulmuştur. Denilebilir ki, Osmanlı padişahları arasında II. Abdülhamid kadar ifrat ve tefrit derecesinde toplumun bir kısmı tarafından çok sevilen ve bir kısmı tarafından da nefret edilen başka bir padişah yoktur.

II. Abdülhamid ve döneminin en çok tartışılan kurumlarından biri de Hafıye Teşkilâtı'dır. Tartışmaların çoğu, Hafıye Teşkilâtı'nın kuruluş amacı, ne gibi faaliyetler içinde olduğu ve ne işe yaradığı bilinmeden yapılmaktadır. Bu anlamda Hafıye Teşkilâtı, hâlâ gizemini koruyan bir teşkilât olarak durmaktadır. Tarih boyunca hemen tüm istih-

batı kuruluşları ilgi gördükleri oranda kendilerini ifade edememişler ya da etmemişlerdir. Çünkü gerçek mânâda bir istihbarat teşkilâtının çalışma şekli hakkında bilgi sahibi olmanın imkânsız olduğu, dışındakiler için tam bir karanlık ve karmaşık görüntü arz etmesi gerektiği istihbaratın özünde vardır. Zaten teşkilâtın kuruluş ve işleyişinin dışarıdan bir kimse tarafından keşfedilme ihtimali varsa, hasmın istihbarat teşkilâtına sızma imkânı da var demektir. Dolayısıyla gizliliğini koruyamayan bir istihbarat teşkilâtının hizmet vermesi mümkün değildir. Ayrıca bugün de geçerli olduğu üzere, istihbarat teşkilâtının gündemini veya ilgilendiği konuları siyasî gündemden tecrit etmek imkânsızdır. Yaşanılan dönem hangi dönem olursa olsun, istihbarî faaliyetler, döneminin siyasî gelişmelerine göre şekil alır. II. Abdülhamid'in Hafîye Teşkilâtı için de bu genel kurallar geçerlidir. Çok iyi teşkilâtlandığı kabul edilen, devlet adamlarının büyük konaklarına, hatta tehdit add edilen sıradan vatandaşın evlerine varıncaya kadar her yere hissettirmeden girip çıkabilen bu teşkilât, II. Abdülhamid'in âdeta vazgeçilmezlerindedir. Nitekim Sultan Hamit'in saraydaki bir görevliye şunları söylediği kaydedilir: “Haber alma düzeni bulunmayan bir hükümet, bir devlet ya da bir devlet adamı düşünülebilir mi? Zirvede bulunan kişi tüm yanı başında olup biteni bilmezlik edemez. Amcam Sultan Abdülaziz'in kanlı alın yazısına bakın, onu bitiren istihbaratsızlıktır. O benim için bir ders, bir ibret olmamalı mı?”

Konuyla ilgili bir çalışmasında¹ İlknur Haydaroğlu'nun da belirttiği gibi, amcası Sultan Abdülaziz ve kardeşi V. Murat'ın pek tatsız bir biçimde tahttan indirilmeleri, üstelik bunu yapanların âdeta pazarlığa girişerek kendisini

¹ Bkz. İlknur Haydaroğlu, “II. Abdülhamid'in Hafîye Teşkilâtı Hakkında Bir Risale”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XVII/28, Ankara, 1996; II. Kısım, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XIX/30, Ankara, 1998.

tahta çıkarmaları ve bazı kişilerin artan nüfuzunun tehlikesi II. Abdülhamid'in sınırlarını olumsuz yönde etkilemişti. İşin içine, tahta çıkar çıkmaz karşılaştığı suikast girişimleri ve kendisini devirmeye yönelik Ali Suavi Vakası, Kleanti Skaliyeri-Aziz Bey Komitesi gibi ihtilâl girişimleri de eklenince, kuvvetli bir istihbarat teşkilâtı kurmak Sultan için kaçınılmaz olmuştu.

Haydaroğlu aynı çalışmasında şu tespiti de yapmaktadır: "II. Abdülhamid, kendini her yönden yalnız ve güvensiz hissettiği bu ortamda, çözümü tüm kontrolü elinde tutmakta buldu. Merkeziyetçi bir idare için bütün şartları hazırladı. Bir türlü anlaşılamadığı ve politikalarını beğenmediği Mithat Paşa'yı bertaraf ettikten sonra Meclis-i Mebusan'ı kapatan, Kanun-ı Esasi'yi de rafa kaldıran II. Abdülhamid, İmparatorluğu Yıldız Sarayı'ndan ve tek elden idare etmeye başladı. Onu ancak, şahsına karşı hazırlanabilecek her türlü komployu önleyebilmek, ülke çapında kurulan gizli örgütleri denetleyebilmek, oluşturulmaya çalışılacak bütün beraberlikleri başlamadan sona erdirmek biraz olsun rahatlatabilirdi." Gerçekten de II. Abdülhamid'in Hafiyeye Teşkilâtı, bu ihtiyaçlardan kurulmuştu. Bu teşkilât, II. Abdülhamid'in sarayda oluşturduğu merkezî idarenin tabii bir sonucuydu.

Elinizdeki bu çalışma, dönemin "Wikileaks Raporu" olarak düşünebileceğimiz bir risaleye dayanmaktadır. Bu çalışmada, 1909 tarihinde İstanbul'da Mahmûd adında (net okunmamakla birlikte) bir kişi/cemiyet tarafından yayınlanan 112 sayfalık orta boy bir risale olan "Hafiyelerin Listesi" adlı eser transkribe edilerek araştırmacıların istifadesine sunulmuştur. Eserin en dikkat çekici yönü, II. Abdülhamid'in Hafiyeye Teşkilâtı'na ağır eleştiriler yöneltmesi ve dönemin birçok ünlü devlet adamının hafiyelik yapmış olduğunu iddia etmesidir. Tarihimizde iki dönem vardır ki, bu dönemlerde "önceki dönemi kötüleme", "ön-

ceki döneme ait tüm olumsuzlukları sayıp dökme” âdeti moda olmuştur. Bu dönemlerden ilki II. Abdülhamid'in tahttan indirilişinden sonraki devredir. Cumhuriyet'in ilânına kadar süren bu devrede, II. Abdülhamid'in şahsı, yönetimi ve çevresi hakkında gazete ve dergiler gibi çeşitli yayın organları vasıtasıyla hakaret derecesinde ağır ifadeler içeren yayınlar yapıldığını görüyoruz. Bununla birlikte Ahmet Saib'in *Abdülhamid'in Evâil-i Saltanatı (Kahire-1910)*, Osman Nuri'nin *Abdülhamid-i Sâni ve Devri Saltanatı (İstanbul-1911)* gibi daha onlarcasını sıralayabileceğimiz çok değerli bilgiler içeren kitapta da Abdülhamid yönetimi ağır tenkidlerle eleştirilmekteydi. Devletin en mahrem faaliyetlerinin sayılıp ifşâ edilmesi, istihbarat kurumu da dâhil birçok stratejik kurumun ayaklar altına alınması bu dönemin en acı yönüdür. Bu “kötüleme” modasına dâhil olan bir diğer devre, erken Cumhuriyet dönemidir. Mesela bu dönemde hazırlatılan *Orta Mektep İçin Tarih (1931)* adlı ders kitabında, “Halifelik kurumunun Osmanlı Devleti'ne büyük zararlar verdiği, Osmanlıların bu nedenle geri kaldıkları” gibi kesin yargılar içeren ifadeler rastlıyoruz. Bundan dolayı, her ne kadar bu tür eserleri inceleyip değerlendirmek ve tarihî değerlerinden dolayı yeri geldiğinde kullanmak zaruretinde olsak da, özellikle ihtilâlleri izleyen dönemlerde yazılmış olan eserlere karşı mesafeli durmanın gerektiğini düşünüyoruz.

II. Mahmut Devri Osmanlı İstihbaratı'na dair kıymetli bir kitap² telif etmiş olan Dr. Ahmet Yüksel, Osmanlı İstihbaratı'nı araştıranlar için şöyle bir tespitte bulunuyor: “Genellikle Osmanlı İstihbaratı veya Osmanlılarda Casusluk isimleriyle neşredilen çalışmalar, ya az örneklemelerle genel çerçeve oluşturma, ya da erken dönem Osmanlı kaynaklarında yer alan bazı bilgilerin kısa bir aktarımın-

² Bkz. Ahmet Yüksel, *II. Mahmud Devrinde Osmanlı İstihbaratı*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2013.

dan sonra II. Abdülhamid'in Hafiyelik Teşkilâtı'na ya da Teşkilât-ı Mahsusa'ya geçiş yapma sabırsızlığında bulunmuşlardır." Biz de çalışmamızda bu eleştiriyi dikkate alarak böyle bir tenkide uğramamak için şunu belirtmek gereği duyuyoruz: Bu çalışma Osmanlı İstihbaratı'nı veya Hafiyelik Teşkilâtı'nı bütün yönleriyle ele almak, Hafiyelik Teşkilâtı'nın faaliyetlerini her yönüyle ortaya koymak gibi bir iddia taşımamaktadır. Zira 33 yıl gibi uzun bir müddet saltanat sürmüş olan bir hükümdarın Hafiyelik Teşkilâtı'nı hakkını vererek anlatmak -her ne kadar bu konudaki bilgi ve belgeler oldukça kısıtlı olsa da- yüzlerce sayfa tutacaktır. Yapılmaya çalışılan sadece, Osmanlı İstihbaratı ve Hafiyelik Teşkilâtı hakkında temel bilgileri verdikten sonra, Sultan II. Abdülhamid'in Hafiyelik Teşkilâtı hakkında oldukça kıymetli bilgiler içeren "Hafiyelerin Listesi" adlı eseri Latin harflerine aktararak konuyla ilgilenen araştırmacıların istifadesine sunmaktır.

Şu hususu da özellikle vurgulamak gerekir: Osmanlıca olarak yayınlanmış olan risalenin orijinal ismi "Hafiyelerin Listesi"dir. Risalede hafiyeliğin nasıl icra edilmiş olduğuna, hafiyelerin derecelerine ve biyografilerine temas edildiği gibi, risalenin sonunda hafiyelerin isimleri bağlı oldukları kişilerle beraber liste halinde verilmiştir.

Burada son olarak şuna değinmek istiyorum. Hafiyelik konusunu zor kılan başlıca husus mahrem bir konu olmasıdır. Üstelik konuyla ilgili zorluk bununla da kalmamaktadır. Gerek hazırladığım bu çalışma sırasında karşılaştığım ve gerekse hafiyelik ile ilgili araştırmacılar tarafından yapılacak yeni çalışmalarda karşılaşılabilecek muhtemel üç zorluk bulunmaktadır. Bunlardan ilki, hafiyelik konusuy- la ilgili literatürün oldukça kısıtlı olmasıdır. Gerçekten de baktığınızda, konuyla ilgili yazılmış birkaç makale, birkaç anı tarzı kitap ve arşivde bulunan iki yüz civarında belgeden (jurnaller hariç) başka doyurucu bir kaynak bulun-

mamaktadır. İkinci zorluk, hafiye jurnallerinin II. Meşrutiyet'in ilânından sonra, Yıldız Sarayı'ndan alınarak Harbiye Nezâreti bahçesinde yakılması ve bunun sonucunda bu değerli bilgi kaynaklarının yok edilmiş olmasıdır. Hafiye Teşkilâtı'nın faaliyetlerini ortaya koyabilecek olan bu belgelerin kimin emriyle yakıldığı hâlâ tartışma konusudur. Üçüncüsü, yabancı arşivlerde, özellikle İngiliz arşivlerinde stratejik önemi haiz bu kabil dosyaların büyük bir maharetle gizleniyor olmasıdır. Üstad Yılmaz Öztuna'nın da belirttiği gibi, İngiliz arşivleri -mesela Ali Suavi Olayı-tarındaki önemli olaylara ait belgeleri tarihçilere göstermemektedirler.

Okundukça görüleceği gibi, hiçbir ideolojik saplantıya düşmeden, tarafsız bir gözle ve mümkün olduğunca belgelerden yararlanarak hazırlamaya çalıştığım bu kitabın, istihbarat tarihimizin aydınlatılmasına ve konuyla ilgili yapılacak olan çalışmalara katkı sağlamasını temenni ediyorum. Ayrıca, kitabın hazırlanışı sırasında kıymetli yardım ve önerilerini esirgemeyen değerli ağabeyim Erhan GÖR'e, değerli dostlarım Ali İhsan ÇAĞLAR ve İlker KİREMİT'e, değerli hocam Doç. Dr. Selim ASLANTAŞ ile yayın aşamasında gerekli ilgi ve özeni gösteren Ötügen Neşriyat çalışanlarına teşekkürlerimi sunuyorum.

Emre GÖR

Ankara, Ocak 2015

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen makale
A.MKT.MHM	Sadaret Mektubi Mühimme Kalemî
A.Ü.	Ankara Üniversitesi
BEO	Bâb-ı Âlî Evrak Odası
BIS	British Intelligence Service
Bkz.	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
C.DH	Cevdet Dâhiliye
C.ZB	Cevdet Zaptiye
Çev.	Çeviren
DH.EUM	Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Evrakı
DH.KMS	Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Evrakı
DH.MKT	Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemî Evrakı
Edi.	Editör
h.n.	hazırlayan notu
İ.A.	İslam Ansiklopedisi
İ. DH	İrade Dâhiliye
İ. ŞD	İrade Şura-yı Devlet
M.Ö.	Milattan Önce
nr.	numara
ö.t.	ölüm tarihi
s.	sayfa
v.b.	ve benzeri
Y.A. HUS	Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı
Y.A.RES	Yıldız Sadaret Resmî Maruzat Evrakı
Y.EE	Yıldız Esas Evrakı
Y.MKT	Yıldız Mektubi Kalemî
Y.MTV	Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı
Y.PRK.ASK	Yıldız Perakende Evrakı Askerî Maruzat
Y.PRK.UM	Yıldız Perakende Evrak-ı Umumî
Y.PRK.TKM	Yıldız Perakende Evrakı Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği
Y.PRK.ZBT	Yıldız Perakende Zaptiye Evrakı

“İstihbarat”, “Hafiye” ve “Jurnal” Kavramları

Osmanlı Devleti'nin istihbarat faaliyetlerine geçmeden önce, terminolojik anlamda istihbarat kavramına değinmek yararlı olacaktır. Arapça kökenli bir kelime olan istihbarat, “haber ve bilgi alma” anlamına gelen *istihbar* kelimesinin çoğuludur. İstihbaratın, “bir kimse, bir şey hakkında toplanan bilgi, haber veya haberler, duyulan şeyler, haber alma” gibi anlamları vardır.¹

Arapça, kelimeler ve fiillere bazı önek veya soneklerle yeni sözcükler üretilmesine çok elverişli bir dildir. Örneğin haber kelimesinden türemiş ihbar, muhbir, muhaberat, bihaber gibi sözcükler bulunmaktadır. Burada ihbar kelimesi “ele verme”, muhbir kelimesi de “ihbarcı” gibi toplumsal anlamda olumsuz çağrışımlar barındıran sözcüklerdir. Belki de bu sözcüklerle ilintili olduğu için, istihbarat kelimesi de insanların bilinçaltına ürperti verici ve olumsuz bir kavram olarak yerleşmiştir.

İstihbarat ve casusluk kavramları Kâmûs-ı Türkî'de “Şerre dair ahbâr ve ahvalin gizlice öğrenilip haber verilmesi, düşman tarafından bir devletin ahval-i askeriyesini ve kuvvetini öğrenmek üzere, tebdil-i kıyafetle onun ülkesine veya ordusuna sokulma yahut kendi vatani aleyhi-

¹ Mehmet Dikmen, *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, Cihan Yayınları, İstanbul, 2003, s. 188.

ne böyle bir hizmet verme”² şeklinde tanımlanmaktadır. Günümüzde ise istihbaratın birbirinden çok farklı birçok tanımı yapılmıştır. Sait Yılmaz, istihbaratı “bir ülkenin yabancı devletler hakkında bilgi toplayarak, bilgileri değerlendirip kıymetlendirmesi ve karşı tarafın hassas noktalarını tespit edip, toplanan bilgiler sayesinde aleyhte çalışmalar (zayıflatma, yıkma, zarara uğratma v.b.) yapması”³ şeklinde tanımlamaktadır. Muazzez Şenel ve Turhan Şenel ise istihbaratı “hasım veya hasım olması muhtemel devletlerin niyetleri, planları ve bu planları gerçekleştirme kapasiteleri hakkında her şekilde haber toplama veya bilgi sahibi olma”⁴ şeklinde izah ederler. Bekir Çınar da “bir devletin ya da herhangi bir kuruluşun, güvenliği ile ilgili alanda devlet ya da özel kişiler tarafından başka bir devlete, hükümete, siyasal bir gruba, askeriyeye ve herhangi bir harekete ait olduğuna inanılan bilginin toplanması, analizi, üretimi ve kullanımı”⁵ şeklinde bir istihbarat tanımı yapmaktadır.

Araştırmacı Andaç Karabulut ise istihbarata farklı bir yaklaşımla, günümüzdeki istihbarat kavramıyla, geçmiştekini karşılaştırıyor ve bu konuda şunları belirtiyor:

“Günümüzde istihbarat olgusu sadece devlet güvenliği olarak algılanmış olsa da aslında hayatın her anında varlığını göstermektedir. Tarihte avcılarının, avlarının izini sürmesi ve inanış gereği bu konu üzerine “avcılık dili”nin doğması, bilginin, hayatı etkilediğini ve önemli bir faktör olarak sosyal yaşantılarda yer aldığı göstermektedir.

² Şemseddin Sami, “Casus”, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 464-465.

³ Sait Yılmaz, *Dünyayı Yöneten Güç İstihbarat Bilimi*, Kripto Kitaplar, Ankara, 2013, s. 9.

⁴ Muazzez Şenel-Turhan Şenel, *İstihbarat ve Genel Güvenlik Konularımız*, Emniyet Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1997, s. 32.

⁵ Bekir Çınar, *Devlet Güvenliği, İstihbarat ve Terör*, Sam Yayınları, Ankara, 1997, s. 105.

Farkında olmadan toplumların herhangi bir konuda bilgi almaya çalışması için yapılmış olan girişimlere istihbarat diyebiliriz. İstihbarat günümüzde stratejik bir unsur olarak görülse de, geçmişte savaşların seyrini değiştiren bir etken olarak görülmekteydi. Antik çağlardan ve peygamberler döneminden günümüze kadar istihbarat her zaman önemini korumuştur. İstihbaratta bilginin vaktinde analiziye ulaşmasının önemli olduğu bilinmektedir. Geçmişte “Ulak” ve “Akıncı” gibi istihbarat birimlerinin bilgiyi vaktinde analizcilere ulaştırması da bu doğrultuda önemlidir. Günümüzde ise teknolojinin gelişmesiyle birlikte bilginin “hızı ve kontrolü” bambaşka bir boyut kazanmıştır.”⁶

Görüldüğü gibi istihbaratın tek bir tanımı olmadığı gibi, teknik boyutta farklı tanımlamaları da yapılabilmektedir. İşte teknik boyutta “istihbarat çarkı” denilen kavram devreye girmektedir. Buna göre istihbarat, bilginin toplanması, karşılaştırılması, değerlendirilmesi, analizi, birleştirilmesi ve yorumlanması sürecinin sonunda elde edilen üründür. Bir başka ifade ile istihbarat, planlama, araştırma, deliller toplama, çeşitli aklî ve tecrübe, ilmî metotlar ile onları değerlendirip bir sonuç elde edip kullanma faaliyetleridir. Dolayısıyla her haber istihbarat olmadığı gibi, bir haberin istihbarat olabilmesi için işlenmesi gereklidir.⁷

Burada, metinde çokça geçtiği için hafiyeye kelimesinin de lügat anlamına değinilebilir. Arapça *hafâ* (gizli olma, gizlilik) kökünden türemiş bir isim olan hafiyeye (Osmanlıca: hafiyeye), başkaları hakkında araştırma yapan ve bilgi toplayan casus, sivil polis ve dedektif gibi görevlileri ifade etmektedir.⁸ Bu kelimeyle ilintili olarak, geniş bir anlam

⁶ Andaç Karabulut, “Dünya Tarihinde İstihbaratın Önemi”, *Dünyayı Yöneten Güç İstihbarat Bilimi*, Sait Yılmaz (Edi.), Kripto Kitaplar, Ankara, 2013, s. 254.

⁷ Ümit Özdağ, *İstihbarat Teorisi*, Kripto Kitaplar, Ankara, 2010, s. 28.

⁸ Emrullah Tekin, “Hafiyeye”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul,

zenginliğine sahip bulunan jurnal sözcüğü, diğer anlamları yanında⁹, “polis tarafından düzenlenen rapor” anlamını da ifade eder. Bu anlamıyla jurnal, yakın tarihimizde, bilhassa II. Abdülhamid dönemi için bir “tarih terimi” hüviyetini kazanmış ve hafiye memurlarının görevleri icabı düzenledikleri raporlar anlamında kullanılmıştır.¹⁰

İstihbaratın Önemi ve Hafiye Teşkilâtı'nın Türk İstihbaratındaki Yeri

İstihbaratın tarihi, herhalde insanoğlunun “devlet mefhûmuyla tanıştığı tarih” kadar eskidir. Gerek İslam coğrafyasında, gerekse diğer coğrafyalarda bütün devlet adamları ve kurulan bütün devletler istihbarata önem vermişlerdir. Michael Herman'a göre istihbaratçılık dünyanın en eski mesleklerinden biridir. Tabii burada, istihbaratın ilk kez kimin tarafından kullanıldığı sorusu ortaya çıkmaktadır. İlk haber alma veya istihbarat örgütünün kim tarafından ve ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Fakat istihbarat üzerine birçok çalışma gerçekleştiren Ernest Volkman, casusluğun ilk kez beş bin yıl önce eski Mısır'da Kral III. Tutmosis'in kuşatma altındaki Yafa kentine ilişkin bilgi edinmek amacıyla un çuvallarının içine sakladığı adamlarını kente yollamasıyla başladığını, böylece kendisinin belki de farkında olmadan tarihin ilk haber alma teşkilâtını kurduğunu iddia etmektedir.¹¹

1994, s. 115; Dikmen, *a.g.e.* , s. 116.

⁹ Jurnal, İngilizce ve Fransızcada gazete anlamında kullanılmaktadır.

¹⁰ Mehmet Ali Beyhan, “II. Abdülhamid Döneminde Hafiye Teşkilâtı ve Journaller”, *Türkler*, C. 12, Yeni Türkiye Yayınları, s. 940-941.

¹¹ Ahmet Yüksel, *II. Mahmud Devrinde Osmanlı İstihbaratı*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 29-30.

İstihbarat konusuna ilk olarak somut bir şekilde yaklaşan, önem ve gerekliliğini savunanların başında Çinli filozof Sun-Tzu (M.Ö. 550-470) gelmektedir. İstihbarat konusundaki ilk kitap olarak kabul gören “Savaş Sanatı” adlı eseri yazan Sun-Tzu (Çu), geleceği kestirmek için istihbarat yapmanın önemini vurgulamış, bunun da ne ruhlar ve ne hayaletlerle, ne de geçmiş olaylara bakarak elde edilemeyeceğine dikkat çekmiştir. Ona göre istihbarî bilgi düşmanın durumunu öğrenmek için hayati bir önem taşır. Zeki bir devlet adamının ve akıllı bir komutanın rakiplerini yenip, olağanüstü başarılar kazanmasında temel vasıta ön bilgiye sahip olmaktır. Bu, tüm askerî harekâtlar için geçerlidir ve ordular buna göre hareket ederler. Rakibinin durumunu bilmeden veya öğrenmeden yapılan her hamle, felaketle neticelenebilir. Düşmanın ne durumda olduğu da casusluk yapılmadan bilinemez.¹²

Milli Mücadele'nin büyük kumandanlarından Kazım Karabekir de istihbaratın önemi üzerine anlamlı ve isabetli değerlendirmelerde bulunmuştur. Onun için istihbarat; “barışta ve harpte doğru haber almak, yanlış haber yaymak” demektir. Kazım Karabekir'e göre, on koldusu olan bir devlet on birincisini komşu hükümetlerin toprakları içinde meydana getirmelidir. Bunu gerçekleştirebilmek için de sadece keşif vasıtalarıyla haber almak yetmez. Bu, bir sakatın değnekle yürümesine benzer. Ona göre, böyle bir duruma düşmemek için casusluk şebekesine büyük önem verilmeli, casuslar özenle yetiştirilmelidir.¹³ XIX. yüzyılın hemen başında Avrupa'yı baştanbaşa istila eden Napolyon Bonapart da istihbaratın önemini şu şekilde vurgulamaktadır: “İnanın bana, savaşın sonuçları

¹² Sun Tzu, *Savaş Sanatı*, Çeviren: Hasan İlhan, Alter Yayıncılık, Ankara, 2008, s. 171-176.

¹³ Kazım Karabekir, *Gizli Harp: İstihbarat*, Yayına Hazırlayan: Emrullah Tekin, Berikan Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 23-38.

incelendiğinde topçunun, süvarinin, piyadenin kahramanlıkları, casusların şu göze görünmeyen lanetli ordusu yanında hiç kalır.”¹⁴

Avrupa’da Fransız İhtilali ve Endüstri Devrimi’nin ortaya çıkardığı yeni koşullar, istihbaratın modernleşmesi açısından önemli gelişmeler olarak kabul edilir. Çünkü modern dünyanın şekillenmesi sırasında modern istihbarat da oluşmaya başlamıştır. Orduların genişlemesiyle birlikte, düşmanın ne kadar kömür veya demir üretebileceği bir Ortaçağ kralını pek ilgilendirmezken, modern bir devlet başkanı için bu tür bilgiler hayati bir öneme sahiptir. Dolayısıyla “bilgi” ihtiyacı, ya da başka bir deyimle “önceden bir şeyleri haber almak” endişesi asrımızda, tarihte hiç olmadığı kadar önem kazanmıştır. Mesela Birinci Dünya Savaşı sırasında, Almanların telsiz konuşmalarının İngilizler tarafından dinlenmesi, savaşın gidişatını tamamen değiştirebilecek nitelikte bir istihbarat çalışması örneğidir.

Son yüzyıllarda savaşın anlamı çok genişlemiştir. Dolayısıyla istihbaratın mânâsı da genişlemiş, yani istihbarata ihtiyaç duyulan alanlar çoğalmıştır. Devletlerin siyasî, askerî, ekonomik, teknolojik, stratejik, iç ve dış güvenliğe yönelik istihbarata ihtiyaçları vardır. Bu işi yapacak ve ülkenin istifadesine sunacak istihbarat teşkilâtına sahip olmak da kaçınılmaz bir zarurettir. Kuvvetli bir istihbarat teşkilâtı bir ülkenin, bir milletin gözü, kulağı, doğru ve lüzumlu bilgi dağıtıcısıdır. XIX. yüzyıla gelinceye kadar konu daha çok askerî casusluk şeklinde anlaşılmış ve uygulanmıştır. Casusluk anlamında istihbaratçılığın tarihi eski olmasına rağmen bugünkü mânâda teşkilâtlanması oldukça yenidir.¹⁵

¹⁴ Yüksel, *a.g.e.*, s. 25-26.

¹⁵ Kemal Gırgın, *Uluslararası İlişkiler Modern İstihbarat ve Türkiye*, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul, 2003, s. 14.

Tüm bunlardan anlaşılmaktadır ki, en eski devirlerden itibaren iktidar, egemenlik, sömürme ve güç savaşlarında haber alma ya da en azından, yalan haber yayıp karşı tarafın gücünü yanlış yönlendirme, her zaman uygulanan bir yöntem olmuştur. Tarih boyunca bu kadar büyük önem atfedilen istihbarat unsuruna, tarihin en büyük imparatorluklarından biri olan Osmanlı İmparatorluğu'nun yabancı kalması elbette beklenemez. Bu cümleden olarak Osmanlı tarihinin hemen her devresinde, her padişah döneminde haber alma ihtiyacı var olmuş ve bu ihtiyaç, çeşitli usullerle karşılanmıştır. Hafiyе Teşkilâtı'nın kurulması ise, istihbarat ağının yaygınlaşması ve kuvvetlenmesi anlamında Osmanlı istihbaratının “dorucu”nu teşkil etmektedir. Aslına bakılırsa Osmanlı istihbaratının iki doruk noktasından biri Teşkilât-ı Mahsusa'ysa, diğeri Hafiyе Teşkilâtı'dır. Dolayısıyla bu iki “doruk”tan biri olan Hafiyе Teşkilâtı, her ne kadar özellikle II. Meşrutiyet'ten sonra ağır saldırılara maruz kalsa da, Osmanlı istihbaratının en önemli kurumlarından biri olmuştur.

Bölük pörçük bir coğrafyada diğеr beyliklerin arasından sıyrılarak Anadolu Türk Birliği'ni sağlayan, sınırları Balkanlardan Kafkasya'ya, Fas'tan İran'a uzanan ve daha da önemlisi “Nizâm-ı Âlem” davası bulunan bir devletin, istihbarat faaliyetlerinden geri kaldığını düşünmek mümkün değildir. Zaten son yıllarda Osmanlı kronikleri ve arşiv belgeleri esas alınarak yapılan çalışmalar, Osmanlı istihbaratıyla ilgili bilgilerimizi daha da netleştirmiştir. Bu bağlamda denilebilir ki, Osmanlı istihbaratı başlangıçta şahsi çabalar ile yapılan, fakat gün geçtikçe daha da önem verilerek, gittikçe teşkilâtlanan bir hal almıştır. Hafiyе Teşkilâtı'nın kuruluşuyla da Osmanlı istihbaratı tarihte hiç olmadığı kadar güçlü bir duruma yükselmiştir.

II. Abdülhamid'in kurduğu Hafiyе Teşkilâtı, Türk istihbaratının ilk organize örgütüdür. Bu teşkilât XIX. yüz-

yılın son çeyreğinde oluşturulmuş bir yapı olarak, günün koşullarında istihbarat ihtiyacını karşılamak için doğmuş ve bu görevini de nispeten başarıyla yürütmüştür. Hafıye Teşkilâtı bu yönüyle Milli İstihbarat Teşkilâtı'nın atası diyebileceğimiz bir yapıdır. Fakat Hafıye Teşkilâtı'yla, günümüzdeki istihbarat teşkilâtını karşılaştırmak, bu teşkilâtların birbirlerine benzer veya farklı yanlarını bulmaya çalışmak, sonuçsuz ve yanıltıcı bir çabadan ibaret kalacaktır. Zira Hafıye Teşkilâtı XIX. yüzyıl dünyasına ait bir teşkilâttir ve o dönemin şartları içerisinde değerlendirilmelidir. Bununla birlikte kendisinden sonra kurulan istihbarat örgütlerinin atası olması hasebiyle, Türk istihbarat tarihinde ayrı ve özel bir yeri vardır.